

- Zasiekina L. V. Psycholingvistychna diagnostyka [Psycholinguistic diagnostics] / L. V. Zasiekina, S. V. Zasiekin.– Lutsk : RVV«Vezha» Volyn. Nation. Univ., 2008. – 187 p.
3. Нуркова В. В. Общая психология. Пам'ять : в 7 т. // В. В. Нуркова. – М. : Академия, 2006. – 318 с.
Nurkova V. V. Obschaia psichologiya. Pamiat [General psychology. Memory] : v 7 t. – T. 3. / V. V. Nurkova. – M. : Akademija, 2006. – 318 p.
4. Психология травматического стресса : учеб. пособие / Е. В. Пятницкая. – Балашов : Николаев, 2007. – 140 с.
Psichologiiia travmaticheskogo stressa [Psychology of traumatic stress] : ucheb. posobiye / E. V. Pjatnickaja. – Balashov : Nikolaev, 2007. – 140 p.
5. Тарабрина Н. В. Практикум по психологии посттравматического стресса / Н. В. Тарабрина. – СПб. : Питер, 2001. – 272 с.
Tarabrina N. V. Praktikum po psichologii postravmaticheskogo stressa [Psychologists workshop on post-traumatic stress] / N. V. Tarabrina. – SPb. : Piter, 2001. – 272 p.
6. Brown R. Flashbulb memories / R. Brown, J. Kulik // Cognition. – 1977. – Т. 5, № 1. – P. 73–99.
7. Van der Kolk B. A. Dissociation and the fragmentary nature of traumatic memories: Overview and exploratory study / B. A. Van der Kolk, R. Fisler // Journal of Traumatic Stress, 1995. – P. 505–525.
8. Shobe K. K. Is traumatic memory special? / K. K. Shobe, J. F. Kihlstrom // Current Directions in Psychological Science, 1997. – P. 70– 74.

УДК 159.923.6

Ж. П. Вірна, В. В. Коширець

Recieved August 12, 2013;

Revised September 24, 2013;

Accepted November 4, 2013.

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ОСОБИСТІСНОГО ПРОСТОРУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті конкретизовано концептуально-методологічні аспекти вивчення феномену особистісного простору студентської молоді в межах авторської позиції його структурно-функціональної організації. Окреслено центральні принципи запропонованої дослідницької позиції вивчення особистісного простору у вигляді внутрішнього інтегрованого образу суб'єктного характеру, який забезпечує адекватний рівень соціально-психологічної адаптації та становлення

соціальної зрілості, самоствердження й самоактуалізації сучасного студента. Визначено основні структурні компоненти особистісного простору та їхні специфічні функції: адаптаційний компонент виконує пристосувальну, контролювальну й захисну функції; мотиваційний компонент здійснює стабілізаційну, ідентифікаційну та інноваційну; особистісно-поведінковий компонент вміщує організаційну, комунікативну й акумуляційну функції. Проаналізовано співвідношення змісту функціональних ознак структурних компонентів особистісного простору та його психологічних меж та визначено такі характеристики якості, як цілісність, самоорганізація та відкритість особистісного простору. Розроблена програма емпіричного дослідження, а також комплекс використаних методів математичної обробки результатів дослідження підтверджують концепт розуміння особистісного простору як форми внутрішньої узгодженості студента з обставинами життя, що супроводжується особливостями конфігурації проявів адаптаційних, мотиваційних та особистісно-поведінкових компонентів. Доведено, що високі показники суверенності психологічного простору студентів найчастіше зумовлюють такі характерологічні якості та способи взаємодії з оточуючими, як відповідальність, прямотлінність, недовірливість та схильність до особистісної автономності. Щодо семантичної репрезентації «образу життя» досліджуваних студентів методом знаходження семантичної універсалії сукупності стійких і схожих оцінок, то виділяємо такі його ознаки, як компромісний, позитивний, егоїстичний, відкритий, демократичний.

Ключові слова: особистісний простір, суверенність психологічного простору, образ життя, соціально-психологічна адаптація, соціальна зрілість, самоствердження, самоактуалізація, студентська молодь.

Virna Zh. P., Koshyrets V. V. Structural and Functional Organization of Personality Space of Students Youth. The article concretizes the conceptual and methodological aspects of the personality phenomenon study concerning space of students youth in the author's position within its structural and functional organization. Central principles of the research position of personality space study in the form of an internal integrated image of subjective characteristics were outlined providing an adequate level of social and psychological adaptation and formation of social maturity, self-assertiveness and self-actualization of modern students. The main structural components of personality space and their specific functions are denoted: adaptation component has got adaptive, controlling and protective functions; motivation component implements stabilizing, identifying and innovative functions; personality and behavior components contain organizing, communicative and accumulating functions. The functional features of the personality space structural components and its psychological boundaries are analysed; quality characteristics as integrity, self-organization and openness of personality space are distinguished. The program of empirical research as well as the complex of mathematical processing methods confirm the concept of understanding the personality space as the form of internal coherence of a student with life circumstances, accompanied by the configuration of adaptation, motivation, personality and behaviour components peculiarities. High

indexes of psychological space sovereignty of students in most cases are caused by such characterological qualities and ways of interaction with others as responsibility, straightforwardness, mistrust and disposition to personal autonomy. Semantic representation of «life image» of the students by the method of finding semantic universals of stable and similar evaluations totality allows to allocate such features as compromise, positive, egoistic, open, democratic ones.

Keywords: personality space, psychological space sovereignty, life image, social and psychological adaptation, social maturity, self-assertiveness, self-actualization, students youth.

Вирна Ж. П., Коширец В. В. Структурно-функциональная организация личностного пространства студенческой молодежи. В статье конкретизовано концептуально-методологические аспекты изучения феномена личностного пространства студенческой молодежи в пределах авторской позиции его структурно-функциональной организации. Определены центральные принципы предложенной исследовательской позиции изучения личностного пространства в виде внутреннего интегрированного образа субъективного характера, который обеспечивает адекватный уровень социально-психологической адаптации и становления социальной зрелости, самоутверждения и самоактуализации современного студента. Определены основные структурные компоненты личностного пространства и их специфические функции: адаптационный компонент выполняет приспособительную, контролирующую и защитную функции; мотивационный компонент реализует стабилизирующую, идентификационную и инновационную функции. Проанализировано соотношение содержания функциональных признаков структурных компонентов личностного пространства и его психологических границ и определены такие качественные характеристики, как целостность, самоорганизация и открытость личностного пространства. Разработанная программа эмпирического исследования, а также комплекс используемых методов математической обработки результатов исследования подтверждает концепт понимания личностного пространства как формы внутренней согласованности студента с обстоятельствами жизни, которые сопровождаются особенностями конфигурации проявлений адаптационных, мотивационных и личностно-поведенческих компонентов. Доказано, что высокие показатели суверенности психологического пространства студентов чаще всего обуславливают такие характерологические качества и способы взаимодействия с окружающими, как ответственность, прямолинейность, недоверие и склонность к личностной автономности. Относительно семантической репрезентации «образа жизни» исследуемых студентов методом определения семантической универсалии совокупности стабильных и похожих оценок, можно определить такие его признаки, как компромиссный, позитивный, эгоистичный, открытый, демократичный.

Ключевые слова: личностное пространство, суверенность психологического пространства, образ жизни, социально-психологическая адаптация, социальная зрелость, самоутверждение, самоактуализация, студенческая молодежь.

Постановка наукової проблеми та її значення. Контекст вивчення феномену особистісного простору особистості в психології з'явився у відповідь на давно назрілу суспільну потребу в глибшому пізнанні сутності інтеграційних характеристик психічних явищ. Особистісний простір у юнацькому віці найчастіше розглядають через систему ідентичностей молодого людини, який виконує регулювальну функцію в процес життєдіяльності людини. Внутрішні й зовнішні чинники формування особистісного простору взаємопов'язані та взаємозумовлені, про що свідчать факти впливу соціально-психологічних змін на формат позитивного перетворення чи негативної дестабілізації структур життєвого простору людини молодого людини.

Аналіз останніх досліджень цієї проблеми. У психологічній науці є значні доробки, у яких методологічні обрії проблеми особистісного простору актуалізують низку теоретичних конструктів, які в цілісній картині складають панораму конструктивного вивчення цього феномену [1–5 та ін.]. Визначення особистісного простору містить його просторово-часовий й соціально-структурний вимір, основні функціональні ознаки та обґрунтування домінуючих ознак аксіологічного проектування особистості.

Мета статті – представлення результатів емпіричної верифікації структурно-функціональної організації особистісного простору студентської молоді.

Методи та методики. Організація дослідження полягала у створенні програмно-методичного забезпечення та передбачала його структурно-логічну поетапність. Серед методів використано: *теоретичні* (аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, систематизація наукової літератури з питань вивчення особистісного простору); *емпіричні* (бесіда; тестування із використанням методик: опитувальник «Суверенність психологічного простору» С. Нартової-Бочавер; семантичний диференціал «Образ життя» В. Серкіна; діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда; «Стратегії самоствердження особистості» Є. Нікітіна, М. Харламенкова; діагностики самоактуалізації особистості (О. Лазукін в адаптації Н. Каліна); вивчення особистісної зрілості; діагностики міжособистісних стосунків Т. Лірі; особистісний опитувальник FPI (модифікована форма В)); *методи статистичної обробки даних*: дискримінантний аналіз, критерій Колмогорова-Смирнова, непараметричний критерій Крускала-Уоллеса, множинний регресійний аналіз (МРА). Статистич-

на обробка даних здійснювалась за допомогою комп'ютерного забезпечення SPSS (версія 13.0).

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Перед тим, як сформулювати основну теоретичну установку розуміння особистісного простору в юнацькому віці, окреслимо центральні принципи запропонованої дослідницької позиції: 1) особистісний простір слід розглядати як компонент структури життєвого простору студентської молоді, що містить наукові та побутові пояснення життя; 2) соціальний простір у юнацькому віці характеризується структурними компонентами, системний зв'язок між якими складає конфігурацію адаптаційних, мотиваційних та особистісно-поведінкових компонентів; 3) адекватне і повноцінне вивчення особистісного простору повинно включати психосемантичні аспекти індивідуальної свідомості студентської молоді.

При цьому методологічний пріоритет надається таким положенням щодо розуміння просторової організації життя людини:

– просторова організація життя людини відбувається в соціальному просторі, який можна розглядати як сукупність різноманітних умов життєдіяльності, а також ситуативними і систематичними комунікаціями, зв'язками та взаєминами; соціальний простір – складник людської діяльності, завдяки якому людина змінює форми свого людського буття, і тим самим через зміни зовнішнього світу змінює і саму себе;

– соціальний простір характеризується *протяжністю*, що означає його багатовимірність, масштаб якої визначає співвідношення структурної організації соціального простору до антропометричних та соціально-психологічних параметрів людини; *спрямованістю*, яка є часовою ознакою організації; *рухливістю*, що пов'язана з процесуальністю життєдіяльності;

– структура соціального простору залежить від соціальної спрямованості суб'єкта життєдіяльності, який визначає своє ставлення до чинників навколишнього середовища через власну цільову установку на конкретну діяльність, із часом роблячи її стійкою формою життєдіяльності людини, що виявляється в укладі життя як цілісної системи діяльності, спілкування та взаємодії людини з природним, соціальним і культурним оточенням, що передбачає організацію людьми своєї життєдіяльності в часі і просторі;

– особистісний простір – складник простору, який найчастіше розглядають як «внутрішнє середовище» людини, тобто уявлення

людини про «своє» середовище, її сукупний образ, що піддається моделюванню. Особистісний простір є мисленневою моделлю життєвого середовища людини;

– структура особистісного простору містить такі компоненти: *адаптаційний, мотиваційний та особистісно-поведінковий*, – структурна конфігурація яких визначає сферу повноцінного життєздійснення як внутрішнього локусу контролю соціальної діяльності суб'єкта. Кожен з компонентів виконує свої специфічні функції: адаптаційний компонент – *приспосувальну, контролювальну та захисну*; мотиваційний компонент – *стабілізаційну, ідентифікаційну й інноваційну*; особистісно-поведінковий компонент – *організаційну, комунікативну й акумуляційну*;

– суб'єктні ознаки особистісного простору є наслідком взаємодії соціогенних потреб людини з цінностями соціального оточення, що дає змогу тлумачити його як суб'єктивно значущий фрагмент буття, який визначає актуальну діяльність і стратегію життя людини та включає комплекс фізичних, соціальних і психологічних явищ, із якими людина себе ототожнює, а отже оберігає всіма доступними їй фізичними та психологічними засобами;

– здатність контролювати, захищати й розвивати свій психологічний простір розглядається як особистісна суверенність, яка є формою внутрішньої емоційної згоди з обставинами життя чи то синергетичним ставленням до життєвих ситуацій, тому може бути вивчена тільки через ставлення до різних вимірів психологічного простору. Психологічні межі особистості виконують такі функції: 1) на межі взаємодії із світом народжується суб'єктивність; 2) межі визначають особистісну ідентичність людини; 3) встановлюючи межу, суб'єкт створює можливість та інструмент рівноправної взаємодії; 4) межі створюють можливість селекції зовнішніх впливів, а також захист від руйнівних впливів; 5) наявність меж визначає границі особистісної відповідальності;

– проаналізувавши співвідношення змісту функціональних ознак виділених компонентів особистісного простору та його психологічних меж, можна виділити якісні характеристики особистісного простору. Виходячи з обґрунтування тісного взаємозв'язку функціонування адаптаційного, мотиваційного й особистісно-поведінкового компонентів особистісного простору та взаємозумовленості функціональних ознак меж особистісного простору, можемо стверджувати,

що таке спільне функціонування забезпечує гармонійність та несуперечливість внутрішнього світу особистості. Така інтегративність особистісного простору полягає у збалансованості зовнішніх впливів і власних уявлень про світ, та дає змогу виділити такі його параметри якості: 1) *цілісність* (локалізована в межах адаптаційного компоненту особистісного простору) означає адаптаційно-нормативний фон функціонування особистісного простору; 2) *самоорганізація* (локалізована в межах мотиваційного компоненту) означає довільну активність щодо цілісної реалізації відносин зі світом речей, людей, соціальними явищами з урахуванням мотиваційно-ідентифікаційних тенденцій поведінки та прояву індивідуальних цінностей та здібностей; 3) *відкритість* (локалізована в межах особистісно-поведінкового компонента) означає усвідомлену позицію щодо розвитку та саморозкриття соціального та індивідуального потенціалу входження в соціальний світ і взаємодії з ним.

Запропонована нами структурно-функціональна організація особистісного простору відрізняється від уже добре відомих та верифікованих моделей. Основна її відмінність – інтонування виділених компонентів суб'єктивним змістом, що набуває особливого звучання щодо актуалізації питань конструктивного втручання та організації особистісного простору в юнацькому віці. Обґрунтування особистісного простору студентської молоді у вигляді внутрішнього інтегрованого образу суб'єктивного характеру, який забезпечує адекватний рівень соціально-психологічної адаптації та становлення соціальної зрілості, самоствердження і самоактуалізації сучасного студента, дало змогу припустити, що особистісна суверенність психологічного простору як форма внутрішньої узгодженості студента із обставинами життя супроводжується особливостями становлення соціальної зрілості, рівнем соціально-психологічної адаптації та специфічністю особистісного самоствердження та самоактуалізації студентства, системний взаємозв'язок між якими складає конфігурацію адаптаційних, мотиваційних та особистісно-поведінкових компонентів.

Тому логіка побудови емпіричної програми вивчення психологічних особливостей формування особистісного простору стосується дослідження особливостей його психосемантичної репрезентації в індивідуальній свідомості й комплексу адаптаційних, мотиваційних та особистісно-поведінкових властивостей студента.

Вибірку дослідження склали студенти віком від 18-ти до 25-ти років Східноєвропейського національного університету імені Лесі

Українки та Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна» (n=362).

Унаслідок опрацювання емпіричних даних за методикою вивчення суверенності психологічного простору було визначено три основні групи респондентів з різними показниками суверенності психологічного простору: 1-ша група (високий показник суверенності психологічного простору) – 124 особи; 2-га група (середній показник) – 154; 3-тя група (низький показник) – 84.

Для статистичної перевірки отриманих результатів проведено процедуру дискримінантного аналізу з використанням покрокового методу. Щодо класифікації в цілому, то відсоток збігу реальної класифікації і класифікації об'єктів за допомогою канонічних функцій становить 100 % за результатами дискримінантного аналізу. Така висока точність передбачення, що ґрунтується на поєднанні запропонованих показників, підтверджує об'єктивність класифікації та правильність обраних діагностичних критеріїв.

Отримані результати щодо прояву суверенності психологічного простору стосувався вивчення показників соціально-психологічної адаптації досліджуваних студентів за виділеними групами, відмінності між якими визначалися за допомогою *H*-критерію Крускала-Уоллеса (табл. 1).

Таблиця 1

Результати обчислення *H*-критерію Крускала-Уоллеса для визначення психологічних відмінностей соціально-психологічної адаптації досліджуваних студентів

Діагностичні показники	Група 1	Група 2	Група 3	Хі-квадрат	Стандартне відхилення	р-рівень значимості
	Ранги					
Адаптація	220,7	195,4	98,2	73,396	2	.000**
Самоприйняття	176,6	226,5	106,2	72,263	2	.000**
Прийняття інших	179,5	209,0	134,0	27,987	2	.000**
Емоційна комфортність	220,3	168,0	149,0	27,703	2	.000**
Інтернальність	166,2	245,2	87,3	128,007	2	.000**
Домінування	203,0	191,6	131,3	26,028	2	.000**

Примітка: рівень достовірності: ** $p \leq 0,001$.

Аналіз розподілу показників цієї методики в групах студентів із різним рівнем суверенності психологічного простору показав, що існують суттєві відмінності за всіма показниками. Так, загальна тенденція вияву відмінностей полягає в тому, що для студентів групи 1 і групи 2, які мають високий та середній рівень суверенності психологічного простору, властиві вищі показники адаптованості, що проявляється у відповідальності людини, на яку завжди можна покластися, така людина завжди приймає правила й вимоги, яким слідує; вона вміє управляти собою і власними вчинками, самоконтроль для неї не проблема, а прийнявши рішення, слідує йому, вона любить розмірковувати і переважно розраховувати на власні можливості.

У цих студентів (особливо в студентів групи 2) більш розвинуте самоприйняття, що виражається у прийнятті своєї зовнішньої та внутрішньої привабливості, переживанні задоволеності собою та рефлексивному самопізнанні; їх прийняття інших, що виражається у створенні теплих й довірливих відносин з іншими, вмінні дивитися на світ очима інших, любити людей і, як наслідок, знаходити з ними контакт, їх комунікабельність й відкритість, дає змогу толерантніше ставитися до інших; високі показники емоційного комфорту (особливо в групі 1) у відкритому вираженні своїх почуттів та емоцій, відкритість, оптимістичність і віра в майбутнє, робить цих студентів внутрішньо задоволеними, врівноваженими й упевненими в собі.

Суттєвим доповненням до показників соціально-психологічної адаптації виступили дані за методикою семантичного диференціалу «Образ життя» В. Серкіна, за допомогою якого вдалося на рівні індивідуального усвідомлення семантичного конструкту «образ життя» виявити особливості інтегративної активності особистості, яку вона реалізує як суб'єкт індивідуальної діяльності в соціальному просторі життєдіяльності. Структурні компоненти образу життя студентської молоді можна розглядати як внутрішньо опосередковані інтегративні системи (чи то цілісні синтези), які дають змогу конкретного аналізу розгортання процесу формування її особистісного простору.

Обробка отриманих даних щодо семантичної репрезентації «образу життя» досліджуваних студентів методом знаходження семантичної універсалиї сукупності стійких і схожих оцінок дає змогу виділити такі значимі ознаки «образу життя» в кожній виділеній групі.

У групі 1 модель суб'єктивного образу життя складають такі параметри: компромісний, позитивний, егоїстичний, відкритий, де-

мократичний, які вміщують характеристики соціально-психологічного середовища (компромісний); діяльнісної та побутової сфери (позитивний); індивідуально-психологічної сфери середовища (еґоїстичний); інформаційного середовища (відкритий) та культурно-історичного середовища (демократичний). Зазначені параметри «переломлені» в хронотопах образу світу досліджуваних студентів, характеризують їх «компромісну» причасність через входження в різноманітні групи спілкування і впливу, специфіку внутрішньогрупових відносин, прагнення до домінування тощо; образ життя як «позитивний» визначає ставлення студентів до умов життя, навчання, дозвілля тощо; «еґоїстичний» образ життя локалізує внутрішнє ставлення до власної особистісної спрямованості, мотиваційної сфери, інтересів, установок, вольових якостей тощо; «відкритий» образ життя виражає ставлення до джерел інформування людини, їх достовірності та значущості; «демократичний» образ життя пов'язаний зі сформованим ставленням до соціально-економічних та культурно-історичних цінностей освіти і досвіду, політичної ситуації тощо.

У групі 2 модель суб'єктивного образу життя складають такі параметри: раціональний, гідний, розуміючий, забезпечений, радикальний та новий, які вміщують властивості діяльнісної та побутової сфери (раціональний, гідний, забезпечений); соціально-психологічного середовища (розуміючий); культурно-історичного середовища (радикальний); інформаційного середовища (новий). Передусім у цій групі виділяються характеристики діяльнісної та побутової сфер у параметрах «раціональності», «гідності», «забезпеченості», які визначають ставлення студентів до умов життя, навчання, дозвілля та рівня достатку; семантичні конструкти образу життя як «розуміючий», «радикальний» та «новий» стосуються ставлення до соціальних груп, у які включена людина та в яких вона виявляє свою позицію спілкування та впливу, до соціально-економічних умов розвитку держави та політичної системи, до інформаційних джерел, іншої технологічної новизни, достовірності та значущості.

У групі 3 модель суб'єктивного образу життя складають лише три параметри: забезпечений, активний і напружений, які вміщують тільки характеристики діяльнісної та побутової сфери, що суттєво обмежує хронотоп образу досліджуваних студентів цієї групи в межах ставлення до умов життя, навчання, дозвілля та рівня достатку.

Результати проведеного дослідження засвідчують, що виділені семантичні універсалиї студентів різних груп досить динамічні й пов'язані з особливостями зміни ставлень студентів до сфер життєдіяльності людини у бік їх зменшення та групування лише в одній сфері життєвої реалізації.

Вивчення конфігурації таких компонентів мотиваційної сфери, як самоактуалізація, самоствердження та соціальна зрілість досліджуваних студентів проводилося за допомогою опитувальника діагностики самоактуалізації особистості, методики вивчення стратегії самоствердження особистості та тест-опитувальника вивчення особистісної зрілості (табл. 2).

Аналіз розподілу показників цієї методики в групах студентів із різним рівнем суверенності психологічного простору показав, що існують суттєві відмінності за всіма показниками, окрім показника орієнтації в часі. Так, загальна тенденція прояву відмінностей полягає в тому, що для студентів групи 1 і 2, які мають високий та середній рівень суверенності психологічного простору, властиві вищі показники за шкалою *цінності*, що виражається у таких переконаннях студентів, як-от: головне в житті – робити добро та служити істині; людина повинна трудитися, щоб реалізувати свої здібності та бажання; за показниками *погляду на природу*, що виражається у вмінні вірити людям, переживанні щирих гармонійних міжособистісних стосунків; за показниками *потреби в пізнанні*, адже вони вважають, що зусилля, яких вимагає пізнання істини, вартують переживання пізнавального задоволення; за показниками *прагнення до творчості або креативності*, що уреальнено у їх творчому ставленні до життя, ці студенти переконані, що сенс життя полягає в творчості, а талант і здібність є більшими ніж обов'язок; за показниками *автономності*, що є головним критерієм їх психічного здоров'я, цілісності і повноти; за *спонтанністю*, яка є похідною від упевненості в собі та довіри людини до навколишнього світу та окреслює розвинуте вміння розкривати себе іншому; за показниками *саморозуміння* студентів, що засвідчує їх чутливість і сензитивність до власних бажань, вони завжди розуміють свої почуття і як наслідок із легкістю приймають наявність протиріч у самих собі; за показниками *аутосимпатії*, яка є природною основою їх психічного здоров'я, що робить цих студентів упевненими та врівноваженими, їх витриманість зумовлена вмінням керувати бажаннями та емоціями, а внутрішня витривалість є ознакою вираженої віри в себе; за показниками *контактності*, яка

вимірює товариськість, вміння встановлювати тривалі та доброзичливі стосунки з оточуючими та повагу до людей.

Стратегія *конструктивного самоствердження* характеризує досліджуваних студентів в їх розвинутому вмінні вирішувати проблеми, нахилах до обґрунтованого ризику, в спонтанному вияві своїх здібностей в творчості; серед можливих варіантів психологічного захисту цими студентами найчастіше використовується *ідентифікація*, яка забезпечує персоналізові зв'язки з соціальним світом та становлення зрілого Я-соціального на рівні групової та індивідуальної реалізації особистості.

Загальна тенденція прояву відмінностей прояву соціальної зрілості студентів, які мають високий рівень суверенності психологічного простору, властиві виражені *життєва установка*, що виявляється в домінуванні довірливого ставлення до людей та до світу, розвинутому почутті допомоги іншим, та *психологічна здатність до близькості з іншими людьми*, що виявляється в розвинутому вмінні контактування з близькими та родичами; а для студентів, які мають середній рівень суверенності психологічного простору, найвищими виявилися показники *мотивації досягнень*, яким властива розвинута самооцінка власних можливостей і постійне прагнення до самовдосконалення, та показники *почуття обов'язку*, що урєальнені у сформованій громадянській позиції щодо життя у суспільстві.

Таблиця 2

Результати обчислення Н-критерію Крускала-Уоллеса для визначення психологічних відмінностей показників самоактуалізації, самоствердження й особистісної зрілості

Діагностичні показники	Група 1	Група 2	Група 3	Хі-квадрат	Стандартне відхилення	р-рівень значимості
	Ранги					
Цінності	230,8	177,8	115,5	61,669	2	.000**
Погляд на природу людини	254,6	169,5	95,6	120,439	2	.000**
Потреба в пізнанні	228,9	172,2	128,5	48,705	2	.000**
Креативність	251,1	144,0	147,6	84,070	2	.000**
Автономність	255,3	152,3	126,0	98,155	2	.000**
Спонтанність	249,9	164,8	111,2	95,558	2	.000**

Закінчення таблиці 2

Саморозуміння	233,1	180,4	107,4	73,166	2	.000**
Аутосимпатія	251,9	156,4	123,6	91,368	2	.000**
Контактність	211,7	207,0	90,1	84,385	2	.000**
Гнучкість у спілкуванні	196,2	222,9	83,9	100,488	2	.000**
Стратегія самоствердження	146,6	175,1	244,8	46,241	2	.000**
Мотивація	172,3	221,9	121,1	51,999	2	.000**
Я-концепція	199,3	197,1	126,6	30,323	2	.000**
Почуття обов'язку	160,6	229,9	123,6	64,021	2	.000**
Життєва установка	207,6	201,4	106,5	56,670	2	.000**
Близкість з іншими	239,1	187,0	86,4	107,875	2	.000**

Примітка: рівень достовірності: ** $p \leq 0,001$.

Вивчення компонентів особистісно-поведінкової сфери досліджуваних студентів проводилося за допомогою методики діагностики міжособистісних стосунків Т. Лірі й особистісного опитувальника FPI (форма В) (табл. 3).

Таблиця 3

Результати обчислення Н-критерію Крускала-Уоллеса для визначення психологічних відмінностей показників міжособистісних стосунків та особистісних властивостей досліджуваних студентів

Діагностичні показники	Група 1	Група 2	Група 3	Хі-квадрат	Стандартне відхилення	р-рівень значимості
	Ранги					
Октанта 1	243,2	147,3	153,2	66,350	2	.000**
Октанта 2	275,0	132,0	134,1	152,490	2	.000**
Октанта 3	272,8	139,3	124,1	146,307	2	.000**
Октанта 4	261,4	155,4	111,4	120,861	2	.000**
Октанта 5	246,5	163,3	118,8	83,441	2	.000**
Октанта 6	246,7	155,6	132,8	76,863	2	.000**
Октанта 7	248,5	147,9	144,2	78,693	2	.000**
Октанта 8	270,2	139,7	127,2	137,440	2	.000**
Роздратованість	152,5	184,4	219,0	21,168	2	.000**
Комунікабельність	206,2	177,1	153,1	14,125	2	.001**
Врівноваженість	201,0	181,8	152,1	11,604	2	.003*

Закінчення таблиці 3

Реактивна агресія	150,8	188,5	214,0	19,969	2	.000**
Сором'язливість	202,1	178,2	157,1	9,887	2	.007*
Відкритість	198,9	182,5	154,0	9,483	2	.009*
Екстраінтроверсія	208,3	181,1	142,7	20,168	2	.000**
Емоційна лабільність	158,7	184,5	209,6	12,320	2	.002**

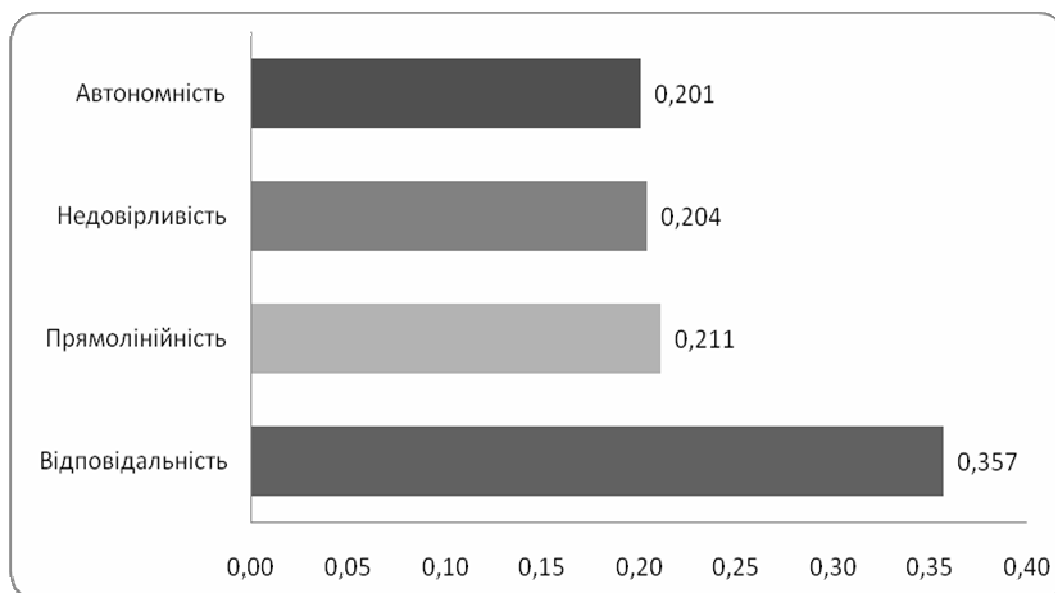
Примітка: рівень достовірності: ** $p \leq 0,001$.

Аналізуючи отримані дані, можна зазначити, що для студентів із високим та середнім рівнем суверенності психологічного простору властиві риси комунікабельності (прояв соціальної активності, потреба та прагнення до спілкування), врівноваженості (висока стресостійкість, оптимістичність, активність, впевненість у собі), відкритості (прагнення до довірливо-відвертої взаємодії з оточуючими, до спілкування, відкритість новому досвіду, висока самокритичність), екстраверсії (комунікабельність, відкритість, оптимістичність, активність, дружелюбність). В межах прояву властивостей міжособистісної взаємодії виділяються такі показники, як пряmolінійність, співробітництво й відповідальність.

Наступним кроком у вивченні психологічних особливостей формування особистісного простору студентської молоді та основних її чинників стало використання методу множинного регресійного аналізу для визначення найбільш суттєвих прогностичних детермінант суверенності особистісного простору. Унаслідок використання цього методу отримано остаточну модель множинної регресії, яка пояснює 70 % дисперсії залежної змінної («суверенність особистісного простору») (рис.1).

Унаслідок регресійного аналізу виключено низку діагностичних критеріїв, регресійні коефіцієнти яких виявилися статистично незначущими: октанта 7 (співробітництво), креативність, емоційна лабільність, відкритість, врівноваженість, цінності, октанта 1 (лідерство), комунікабельність, екстра-інтроверсія, октанта 6 (залежність), саморозуміння, октанта 2 (незалежність).

Величини стандартизованих коефіцієнтів регресії (β) дають змогу зробити висновки щодо вкладу кожного з них в остаточну модель множинної регресії. Так, найбільший вклад у дисперсію залежної змінної («суверенність психологічного простору» студентської молоді) здійснили: октанта 8 «відповідальність» ($\beta=0,357$); октанта 3 «пряmolінійність» ($\beta=0,211$); октанта 4 «недовірливість» ($\beta=0,204$);

Рис. 1. Домінуючі чинники моделі множинної регресії вимірюваних показників особистісного простору досліджуваних студентів

автономність ($\beta=0,201$); погляд на природу людини ($\beta=0,185$); контактність ($\beta=0,154$); потреба в пізнанні ($\beta=0,134$); спонтанність ($\beta=0,124$); аутосимпатія ($\beta=0,097$); реактивна агресивність ($\beta=-0,093$); роздратованість ($\beta=-0,084$); гнучкість у спілкуванні ($\beta=0,083$); октанта 5 «покірність» ($\beta=0,078$); сором'язливість ($\beta=0,073$). Як бачимо, високі показники суверенності психологічного простору студентів найчастіше зумовлюють такі характерологічні якості та способи взаємодії з оточуючими, як відповідальність, прямолинійність (яка дещо межує з агресивністю), недовірливість (скептицизм) та схильність до особистісної автономності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Реалізація запропонованої емпіричної програми вивчення особистісного простору конкретизувала дослідження його особливостей у межах психосемантичної репрезентації в індивідуальній свідомості та комплексу адаптаційних, мотиваційних та особистісно-поведінкових властивостей студента, що конституювало розуміння його структурно-функціональної організації.

Отримані результати виступають змістовим підґрунтям щодо розроблення серії психологічних тренінг-курсів із формування особистісного простору студентів.

Література

1. Абрамова Ю. Т. Психология среды: источники и направления / Ю. Т. Абрамова. – 1995. – № 3. – С. 130–141.

- Abramova Yu. T. Psikhologiya sredy: istochniki i napravleniya [Environment Psychology: sources and directions] / Yu. T. Abramova // Voprosy Psikhologii [Issues of Psychology]. – 1995. – № 3 – P. 130–141.
2. Вірна Ж. П. Самореалізація особистості та координати соціально-психологічної адаптації / Ж. П. Вірна. – Хмельницький : [б. в.], 2012. – С. 163–166.
Virna Zh. P. Samorealizatsiya osobystosti ta koordynaty sotsialno-psykhologichnoyi adaptatsiyi [Self-realization and coordinates of social and psychological adaptation] / Zh. P. Virna. – Collected scientific works: series «Pedagogical and Psychological Sciences» – № 63 / National Academy of State Border Guard Service of Ukraine named after B. Khmelnytskyi [Ch. ed. Potapchuk E. N.]. – Khmelnytskyi. – 2012. – P. 163–166.
3. Максименко С. Д. Генетическая психология (методологическая рефлексия проблем развития в психологии) / С. Д. Максименко. – Москва : Рефл-бук ; Киев : Ваклер, 2000. – 320 с.
Maksimenko S. D. Geneticheskaya psikhologiya (metodologicheskaya refleksiya problem razvitiya v psikhologii) [Genetic psychology (methodological reflexion of development problem in psychology)] / S. D. Maksimenko. – M. : Refl-buk, Kyiv : Vakler, 2000. – 320 p.
4. Нартова-Бочавер С. К. Человек суверенный: психологическое исследование в его бытии / С. К. Нартова-Бочавер. – СПб. : Питер, 2008. – 400 с.
Nartova-Bochaver S. K. Chelovek suverennyi : psikhologicheskoye issledovaniye subyekta v yego bytii [Sovereign man: psychological study of subject in his being] / S. K. Nartova-Bochaver. – SPb. : Piter, 2008. – 400 p.
5. Серкин В. П. Методы психосемантики. – М. : Аспект пресс, 2004. – 207 с.
Serkin V. P. Metody psikhosemantiki [Methods of psychosemantics] / V. P. Serkin. – M. : Aspekt Press, 2004. – 207 p.

УДК 159.922

Н. К. Вічалковська,

О. Є. Іванашко

Recieved, September 27, 2013;

Revised October 3, 2013;

Accepted November 5, 2013.

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНИХ ВІДНОСИН МІЖ СУБ'ЄКТАМИ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ

У статті розглянуто основні аспекти інтегрованого навчання, визначено умови успішного процесу інтеграції дітей з обмеженими можливостями, розглянуто моделі інтегрованого навчання. Відзначено потребу й користь інтегрованої освіти, позитивний вплив інтегрованої освіти на дітей з особливостями